

A mikrotörténelem szerepe a neveléstörténet-írásban: Imre Sándor (1877-1945) emlékezete¹

Szűts-Novák Rita

Országos Széchényi Könyvtár

Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola

szutsnovakrita@gmail.com

Véleményünk szerint a messziről indított, átfogó neveléstörténeti kutatások sok esetben nem célravezetők a pedagóguskutatás területén, hiszen egyrészt túl általános ismereteket eredményeznek, másrészt, ahogy Imre Sándor recepciójának esetében is tapasztaltuk, minél több idő telik el a tárgyalt időszak után, az eredmények egyre kevésbé lesznek hitelesek. Megfogadva Szíjártó M. István sorait, az Imre Sándorral kapcsolatos neveléstörténeti vizsgálatunk elkészítésében a társadalomtörténeti kutatásokban már ismert mikrohistorizáló eszközöket is igénybe vesszünk, mert: *„A társadalomtudományos történelem elleni legfőbb érv az, hogy az megfosztja a történelmet minőségi aspektusaitól, és az emberi arc nélkül marad. A történész figyelme mindezen sokféle változás eredőjeképpen így a társadalmi struktúrákról és folyamatokról a mindennapi élet kultúrájára irányult, a makroszintű folyamatok helyett egyének és kis közösségek mikrotörténelmére, az emberi élet különféle aspektusaira, ismét egyénekre, mint valaha, de immár nem királyokra és hadvezérekre, hanem az átlagemberekre, az ő tapasztalataikra”* (Szijártó, 2006:506).

A vonatkozó bibliográfia áttekintése, és gondos feldolgozása után megállapíthatjuk, hogy a Széchényi István nyomdokain haladó Imre Sándor pedagógus és művelődéspolitikus tevékenységével az emlékezőkultúra erősödésének hatására mind időszerűbb foglalkozni. Századfordulós színre lépése óta nem telt el olyan évtized, amikor pedagógiai körökben ne lett volna terítéken munkássága, időszerűsége ez által is bizonyított. A tanulmányok, recenziók felhangja többnyire pozitív volt, de a személyes érintettség, az érvényes közgondolkodás és a Zeitgeist adta ideológiák mindig más aspektusban mutatták be őt és munkásságát. Az Országos Széchényi Könyvtár korabeli kéziratári anyagának példáján keresztül bizonyítjuk, hogy mikrohistorizáló eszközök segítségével, Imre Sándor kortársaival folytatott hivatalos és személyes levelek szövegelemzésével értelmezhető legobjektívebben napjainkban a művelődéspolitikus pedagógiai munkássága. Továbbá kísérletet teszünk annak bemutatására, hogy a mikrohistorizmus, mint metodikai irány miként használható a neveléstörténetben is. Kvalitatív, deduktív neveléstörténeti kutatásunk során Imre Sándor nemzetnevelés koncepciójának elemzését és magyarázatát végezzük az Országos

¹ A munka megszületését az EFOP-3.6.1.-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” pályázat támogatta.

Széchenyi Könyvtár kéziratári anyagának, mint elsődleges forrásunknak feltárása után. Természetesen doktori munkánk elkészítése során nem hagyjuk figyelmen kívül a témával kapcsolatos elméleti munkákat, és a róla szóló szakirodalmat sem, de a fókusz az eddig még feldolgozatlan és publikálatlan kéziratári anyagon van, amely érintve az elemzett szövegek keletkezésének kontextusát, nagyrészt biográfiai elemekre épül. Az Imre-tematika tárgyalása mellett kitérünk a korszak (20. század első fele) neveléstudománya jelentős személyei, intézményei, folyóiratai bemutatására.

A biográfiai kutatást egyértelműen mikrotörténelemnek tekintem azzal az indoklással, hogy az egyes emberrel való foglalkozás mikroszintje vezet majd el a társadalom- és politikatörténet átfogóbb következtetéseihez (Gordon, 2008). A töredék és az egész viszonya az életrajzi kutatás folyamatában mutatkozhat meg, ám az opcionális eredmények mindig magában hordozzák a különféle változatok lehetőségeit. Ahogy töredék az emlékkép, vagy ez esetben levél is; az egyéni emlékezet, a történelemtudomány új kutatási formái mutatnak rá, hogy az emlékfoszlányokból hogyan állítható össze a makro-narratíva. Úgy gondoljuk, hogy időszerű az egyes tudományágakban már elterjedt módszernek, a mikrohistorizmusnak a neveléstörténet írásban is helyet adni. Ugyanis számos tudományágban már évtizedekkel ezelőtt meghonosodott a mikro- és makróágazatra való felosztás gyakorlata azok sajátos kérdésfelvetéseivel és módszereivel együtt. Nemcsak a biológiában és a fizikában van ez így, hanem a közgazdaságtanban és a szociológiában is. A tudományos gyakorlatban a mindenkor másik területnek a létjogosultságát nagyjából elismerik, az oktatás és kutatás mindennapjaiban azonban a két terület viszonya gyakran inkább kapcsolódás nélküli egymásmellettséget jelent (Schlumbohm, 2000). Álláspontunk szerint a kettő egymást kiegészítve vezetheti a magyar neveléstörténet-írást is egy komplexebb kép kialakításához, esetünkben Imre nemzetnevelés koncepciójának megértéséhez.

Egyrészt árnyalni szeretnénk a neveléstörténetben korábban leírt Imre Sándor-képet, másrészt célunk vizsgálatunk során a mikrotörténelem, mint neveléstörténeti módszer elsajátítása (elméleti aspektus) és alkalmazása (Szabolcs, 2013). Szabolcs Éva tanulmánya felidéz néhány momentumot abból a hosszú évekig tartó folyamatból, amely az internacionális és magyarországi történelemelméleti diskurzust jellemezte, és amelynek egyik haszna a mikrotörténelem megjelenése volt. A szerző felteszi a kérdést munkájában, hogy él-e a pedagógiatörténet a mikrotörténeti közelítésmód adta lehetőségekkel. Példaként pedig egy, a dualizmuskori néptanítóság tematikában született munkát elemez az írás, amely direkt mikrotörténeti aspektusból közelített a kérdés felé, és egy néptanító életének körülményeiből vont le általános konzekvenciákat.

Másrészt a mikrotörténeti dimenziók felkutatásában követjük Kéri Katalin elképzeléseit, aki *Női élet, leánynevelés az újkorban* című tanulmányában leírja, hogy: *„A források összegyűjtése során lényeges szempont volt a nemzetközi, országos, regionális vagy helyi szintű adatok feltárása mellett a mikrotörténelem, a személyesen megélt múlt*

emlékeinek a kutatása is. Így került az egyes tanulmányokba számos olyan nyomtatott vagy kézíratos magánlevelekből, naplókból memoárokból, önéletrajzi ihletésű irodalmi alkotásokból, útirajzokból vette részlet, amelyek kiegészítik, életszerűbbé teszik, egyes esetekben más megvilágításba helyezik az oktatáspolitikai és eszmetörténeti források lányneveléssel és női művelődéssel, női élettel kapcsolatos tartalmát” (Kéri, 2015:7-8).

Mindemellett kiemelnénk, hogy kutatásunk során érdekes esetek körvonalazódnak, ahol Imre Sándor nevelési elvei nem csak elméleti munkáiban, hanem a kézíratos dokumentumokban is megmutatkoznak. Publikált és közlés alatt álló vonatkozó tanulmányainkban többek között ilyen esetekkel találkoztunk: a pedagógus nőnevelési elképzelése egy Csiky Kálmánnának írt levélben, Imre állásfoglalása az egyetemen rektorként tapasztalt antiszemitizmusról egy a Hóman Bálintnak tett jelentésében, az elhallgatott Reményik József költő megmentése legifj. Szász Károllyal folytatott eszmecsereje kapcsán, ezeken kívül számos értékes szakmai adat a Pintér Jenő vagy Gyulai Pál irodalomtörténészeknek címzett kéziratokban, illetve az alább elemzett sajtópolemia.

Imre Sándor sajtópere

Imre 1918-tól, rövid megszakítással 1924-ig, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban előbb helyettes-államtitkári, majd adminisztratív államtitkári funkciót töltött be. Az ideiglenesen megbízott, első Friedrich István- hivatalnokkormányának ügyvivő vallás- és közoktatási minisztere volt 1919 augusztusában. Hivatalosan csak 1924-ben kényszerítették végleges távozásra, de a politikai fordulat addig is nagyon rossz körülmények közé kényszerítette őt munkahelyén.

A sajtóban 1919 közepén jelentek meg az első Imre Sándorral kapcsolatos politikai felhangú számonkérő írások. A tanártársadalom egy része nem értette, hogy a *”politikailag kompromittált”* Imre, miért vállalhat továbbra is tisztséget: *„Az egyetemen, valamint a többi tanintézetekben indított igazoló-eljárásban erős akció készül dr. Imre Sándor, közoktatásügyi államtitkár ellen. A mozgalom, melyről megemlékeztünk, ott kezdődött, hogy amikor az egyetem bölcsészeti karán megkezdték az igazoló-eljárást, a kihallgatások rendjén, egyik professzor, kit a forradalom alatti szereplése miatt vontak kérdőre, kategorice kijelentette, hogy mindaddig, amíg egy Imre Sándor kultuszminiszteri államtitkár lehet, addig nem fogják tűrni, hogy őt és a többi tanárokat, akik ellen vádat emeltek, meghurcolják”* (8 Orai Ujság, 1919, 78, p. 78).

Imre egy 1919. október 7-én kelt levelében Tolnai Vilmos közbenjárását kérte az ügyben. Tolnai Vilmos, (született: Lehr Vilmos , Pozsony, 1870. július 24. – Sopron, 1937. július 29.) nyelvész, irodalomtörténész, és egyetemi tanár, továbbá a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt, de

jelen esetben az Erzsébet Nőiskola tanáráként működött közre Imre kimentésében (Kenyeres, 2003).

„Kedves Barátom!

Kérek, légy szíves Mártonffynak kezébe adni lehetőleg többedmagaddal aláírt nyilatkozatot a következő két dologról:

1./ A vizsgáló bizottsági elnöki minőségemben úgy viseltem-e magamat, mint a népbiztosság bizalmi embere? Emlékeztek-e arra, mit mondtam a bizottsági ülésen Rubinyi beszédére válaszolva, hogy hogyan fogadtam el a megbízatást? Milyen szelleműek voltak az eredmény kihirdetésekor mondott szavaim és főként a III. A. évfolyam vizsgálata után mondott záróbeszédem? Ennek egy részletére jóformán szószerint emlékszem, a megnyitó ünnepélyen ismételtem.

2./ Girtler Mária ellen volt-e fegyelmi vizsgálat, ha nem, enélkül kívánta-e a testület az ő megbüntetését és tekinti-e őt olyan kommunistának, akinek nem elég más intézetbe való áthelyezése?”
(Imre, 1919:1-2).

A levélnek előzménye, hogy ez év nyarán, amikor államtitkári tisztségéből először mentették fel a pedagógust, a közoktatásügyi népbiztos az országos felső nép- és polgári iskolai tanítóvizsgáló bizottság újból való megalakítása során annak elnökévé és egyúttal a polgári iskola és tanítóképző főiskola vizsgáló bizottságába a pedagógia- és filozófiára vizsgáló bizottsági taggá nevezte ki Szinnyi József helyére (Hivatalos Közlöny, 1919, 26, p. 206). A "tudós Szinnyi" felmentése nagy visszhangot kapott a korabeli sajtóban (8 Órai Újság, 1919, 82, p. 6). Imre ezután rövidesen még egyszer visszakapta az államtitkári posztját, és vélhetően régi szakembereit védve hozott olyan döntéseket, amelyek miatt a egyes sajtóorgánumok nemkívánatos személynek titulálták: *„A diktatúra bukása után Berta Ilona a tanárok és növendékek ünneplése közben vette vissza az intézet vezetését és most csodálatosképpen mégis egyik napról a másikra, a tanév közepén fosztották meg attól a lehetőségtől, hogy hosszú munkás pedagógiai működését a tanév végeztével méltóképpen fejezhesse be. Az újabb nyugdíjaztatási akció ismét az időközben újra államtitkárrá lett Imre Sándortól ered, aki a nyugdíjaztatást azzal indokolta, hogy az Erzsébet nőiskolát főiskolává szervezik át és rektor kerül az élére. Az Erzsébet nőiskolának főiskolává való átszervezése, amint ezt legújabban megtudtuk, furcsán kapcsolódik bele a diktatúra alatt történt eseményekbe. A kommunizmus kitörésekor ugyanis az intézetet a közoktatásügyi népbiztosság Berzeviczy Gizella tanárnőnek adta át, aki megnyerte támogatóiul Girtler Mária és Egán Ilona tanárnőket, s a diktatúra alatt ők hárman vezették az intézetet. A diktatúra után, amikor a régi állapotok visszaállottak, az Erzsébet nőiskola egyesített tanári testülete kimondotta, hogy Girtler Máriával és Egán Ilonával nem hajlandó együtt tanítani. Imre Sándor kultusz- államtitkár ekkor maga kísérelte meg a tanári kart álláspontjának megváltoztatására rábírtani, ez azonban nem sikerült. Girtler Mária így a II. kerületi intézethez került. Egán Ilona pedig szabadságra ment. Imre Sándor államtitkár azonban mindenáron régi helyükre akarta juttatni a diktatúra alatt*

kompromittált két tanárnőt és leküldte az intézethez Borsiczky Elemér miniszteri titkárt, aki Imre Sándor megbízásából kijelentene, hogy ha az intézet a két tanárnőt visszafogadja, úgy az, Erzsébet nőiskolát átszervezik főiskolává és rektor kerül az élére” (8 Órai Ujság, 1920, 38, p. 2).

A beszámoló szerint a tantestület hosszú ideig vonakodott Imre Sándor kívánságának eleget tenni, végül azonban a többség a főiskolai átszervezés érdekében úgy határozott, hogy a két tanárnőt visszafogadják.

Imre Sándor kérésére az interpelláció tartalmának mielőbbi tisztázása érdekében a kultuszminisztérium vizsgálóbizottságot hozott létre és cáfolta a vádak létjogosultságát: *„Nyilatkozat. Dr. Imre Sándor vallásos közoktatásügyi minisztériumi államtitkár a 8 Órai Újság-ban megjelent személye és hivatali működése ellen irányuló támadások miatt a vallás- és közoktatásügyi minisztertől saját maga ellen igazoló eljárás megejtését kérvén, alulírottak a nevezett miniszter megbízására folyó évi október hó 7-én megjelentünk a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban, Huszár Károly vallás- és közoktatásügyi miniszter elnöklete alatt zsűrivé alakultunk és részletesen megvizsgáltuk dr. Imre Sándornak 1918 november 9-től a mai napig tanúsított személyes magatartását és hivatalos működését. E vizsgálat alapján meggyőződünk arról, hogy dr. Imre Sándor magatartása és működése a jelzett időben mind pedagógiai, mind nemzet, mind politikai, mind köztisztviselői szempontból teljesen kifogástalan volt, minélfogva a legcsekélyebb okot sem látjuk fenforogni arra, hogy nevezett ellen az általa kért további eljárás folyamatba tétessék. Budapest, 1919 október 7-én.*

Huszár Károly s. k. vallás- és közoktatásügyi miniszter, elnök, Samassa Adolf k. nyug. belügyminiszter, Raffay Sándor ev. püspök, Fináczy Ernő egyetemi tanár, Justh Ferenc helyettes államtitkár” (8 Órai Ujság, 1919, 82, p. 6).

Az ügy részben záródott csak le a nyilatkozat megjelenésével, ezt bizonyítja Imre Sándor bő egy évvel később, legifjabb Szász Károlynak írott levele (Imre, 1920:2-3): *„Nagyon köszönöm ügyemről való szíves megemlékezésedet. Nincs vége még, az ítélet is fellebbezés alatt van, de az Új lapban Hindy Zoltán minden nap írt valamit még most is; Kiss Menyhért áll. tanár, bent van a minisztériumban s máig sincs ellene vizsgálat, sem fel nem függesztették! Így áll a dolog. Én ezt értem, de éppen azért nem megyek el innen a magam jószántából; ismételten megmondtam illetékes helyen, hogy ilyen módon nem engedem kipiszkálni magamat; indítsanak ellenem fegyelmet, ha el akarnak távolítani. Nagyon nehéz ez lelkileg: nem teszek semmi hasznot nemzetemnek, hiszen csak aktákat revideálok már egy év óta; de talán az is ér majd utódaimnak (fiamnak és hivatalos utódomnak egyaránt) valamit, ha ott lesz előttük a példa, hogy igaza tudatában ki lehet tartania az embernek. Ámbár igazán jó volna tudni, nem többet érne-e az elvnél a nyugalom? De hát 43 éves koromban menjek önként nyugalomba, ebben a koldus országban ma?!”*

Imre államtitkár és Schack főigazgató sajtóperéről számos lap beszámolt 1920 novemberétől: *„A proletárdiktatúra bukása után Hindy*

Zoltán dr. az Uj Lapban több cikket írt Imre Sándor államtitkár, Kiss Menyhért dr. tanár pedig a Népakarat című lapban Schack Béla tankerületi főigazgató ellen. A cikkekben a legerősebb vádakkal illették őket, hogy keresztényellenesek, támogatták a kommunizmust, szabaddkőművesek, internaczionalisták, radikálisok. A két köztisztviselő rágalmazás címén sajtópert indított. A bűnügyi eljárás során Imre Sándor dr. és Schlack Béla dr. maguk kérték a vizsgálóbírótól, hogy rendelje el a legszélesebb keretekben a valódiság bizonyítását. A vizsgálat befejezése után az összes iratok az ügyészséghez kerültek, a mely vádiratot adott be a cikkek szerzői ellen. A vádirat szerint a lefolytatott bizonyítási eljárás egyáltalán nem sikerült. Az inkriminált cikkek nagyszámú és becsmérlő kitételeit egy betűvel sem tudták a vádlottak igazolni. A büntetőtörvényszék vádpanácsa Hindy Zoltán dr.-t nyolczrendbeli, Kiss Menyhért dr.-t pedig egy rendbeli sajtó útján elkövetett rágalmazás vétsége címén vád alá helyezte” (A Ujság, 1920, 264, p. 3).

A hírlapokban a sajtóperrel kapcsolatos tudósításokból kiderül, hogy a vizsgálat 1920. november 9-én kezdődött és bár december 1-én sor került az ítélet meghozatalára, mivel az elítéltek fellebbeztek, az ügy még egy éven át tartott. A Kúrián Ráth Zsigmond másodelnök jóváhagyta a büntetőtörvényszéknek azt az ítéletét, amelyben Kiss Menyhértet, a kiszombori kerület 1921-ben megválasztott képviselőjét háromheti fogházzal és Hindy Zoltánt, hatezer korona pénzbírsággal büntette a sajtóban elkövetett rágalmazás miatt. Imrééről és Schlackról a Kúria időközben megállapította, hogy kifogástalanul teljesítették hivatali munkájukat, és ezért a róluk megjelent cikkek valóban rágalmazások voltak.

Bebizonyosodott Imre ártatlansága, de meghurcoltatása több év anyagi és pszichikai nehézséget okozott a pedagógusnak. Tudományos pályafutása is megtorpant egy időre (Nemzeti Ujság, 1921, 119, p. 6; Pesti Hírlap, 1921, 246, p. 6)., mígnem Schneller István nyugalomba vonulása után, 1925-ben Imre Sándor követhette egykori mesterét a szegedi egyetem pedagógiai tanszékének élén.

Konklúzió

Jelen tanulmány azon túl, hogy beszámol a mikrohistorizmusnak, mint neveléstörténetben használatos kutatási módszernek az egyetemes létjogosultságáról, konkrét példával bizonyítja, hogy teljesen mellőzve a biográf írások elemzését, nem juthatunk el az objektívebb valósághoz. Több tanulmányban és könyvben jelent meg rövid utalás az Imre Sándort 1920-as évek elején célzott rágalmazási hadjáratban kapcsolatban, de a történet fölgöngyölítése nem történt meg. Véleményünk szerint az ügynek teljes ismerete egy komplexebb igazságot eredményez. Imre tevékenységét nem belső politikai meggyőződés vezette, hanem etikai és erkölcsi síkon dolgozott munkatársaival együtt a tanítóvizsgáló bizottság és az államtitkárság élén.

Irodalomjegyzék

- Gordon, L. (2008). Biography as Microhistory, Photography as Microhistory. In Brooks, J., DeCorse, Ch. and Walton, J. (szerk.), *Small Worlds. Method, Meaning and Narrative in Microhistory* (pp. 145-171). Santa Fe: School for Advanced Research Press.
- Imre államtitkár is Schack főigazgató sajtópöre (1920). *Az Ujság*, 264 (18), 3.
- Imre Sándor és Schack Béla sajtópöre a Táblán (1921). *Nemzeti Ujság*, 3 (119), 6.
- Kenyeres Ágnes (2008). *Magyar életrajzi lexikon*. Budapest : Arcanum.
- Kéri Katalin (2015). *Női élet, leánynevelés az újkorban: válogatott tanulmányok*. Budapest: Gondolat.
- Kinevezések (1919). *Hivatalos Közlöny*, 26 (27), 206.
- Kiss Menybért és Hindy Zoltán elítélése jogerős (1921). *Pesti Hírlap*, 246 (43), 6.
- Meg nem cáfolt vádak Imre államtitkár ellen (1919). *8 Órai Ujság*, 82 (5), 6.
- A nemzetgyűlésen meginterpellálják a kultuszminisztert Berta Ilona nyugdíjaztatása miatt (1920). *8 Órai Ujság*, 38 (6), 2.
- Schlumbohm, Jürgen (2000). Mikrotörténelem – makrotörténelem. *Aetas*, 15 (4). Letöltés <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00016/2000-4-19.html> [2019.12.04].
- Súlyos vádak Imre Sándor ellen (1919). *8 Órai Ujság*, 78 (5), 2.
- Szabolcs Éva (2013). Mikrotörténelem és pedagógiatörténet. *Neveléstudomány*, 3 (1), 60-65.
- Szijártó M. István (2006). Mikrotörténelem. In Bódy Zsombor, & Ö. Kovács József (szerk.), *Bevezetés a társadalomtörténetbe* (pp. 500-520). Budapest: Osiris.

Kéziratok

- Imre Sándor Tolnai Vilmosnak*, Budapest, 1919. október 7., fol. OSZK Kt. 1.
- Imre Sándor legifj. Szász Károlynak*, 1920. december 27., 7. fol., Levelestár, OSZK, Kt., 2-3.